

Не каноничната българска литература

Албена Вачева
Антония Велкова -
Гайдаржиева
Роман Хаджикосев
Стилиян Стоянов
Ганя Стоянова
Цветан Ракътовски

Част първа

Албена Вачева
Антония Велкова-Гайдаржиева
Роман Хаджикосев
Стилиян Стоянов
Таня Стоянова
Цветан Ракъовски

Неканоничната литература в България и Сърбия
Мемоарите в граничите на българо-сръбската Съюзобединението 1878-1912

Младшият Революционен комитет в Сърбия 21
Мирко Балчевски 25
Петър Ю. Тодоров 35
Екатерина Петрова-Коризанова 45
Константин Константинов 55
Владимир Попов 65
Магда Петрова 148
Борис Димитров 167
Иван Вълков 191
Славчо Красенски 201

НЕКАНОНИЧНАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Родният си „Български писатели“ 223
Сърбия и българите във времето на Иван Стоянов 236
Веса Николова 245
Критикът Васил Путлев 255
Сърбия и българите във времето на Боян Йорданов 265
Сърбия и българите във времето на Георги Георгиев 275
Сърбия и българите във времето на Георги Георгиев 285

Университетско издателство
„Неофит Рилски“
Благоевград
2009

ISBN 978-954-082-257-2

СЪДЪРЖАНИЕ

Неканоничната история на българската литература 7

Мемоарите и границите на литературата след Освобождението 15

Михалаки Георгиев 51

Мара Белчева 65

Петко Ю. Тодоров 80

Екатерина Ненчева-Харизанова 103

Константин Константинов 119

Владимир Полянов 134

Магда Петканова 148

Борис Шивачев 167

Илия Волен 191

Славчо Красински 207

Развитието на българската детска книга

в периода между двете световни войни 223

Васил Иванов Стоянов 236

Веса Паспалеева 255

Критикът Васил Пунdev 273

Списание "Изкуство и критика" 289

НЕКАНОНИЧНАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Още в началото е необходимо да се направят няколко методологически, литературноисторически и технически уговорки. Тази книга не е “история на българската литература” в смисъла на търсенето на процесуални, поколенчески и диалогични оптики между авторите.

Книгата не се държи като история, а като сборник, който попълва липсващите места от конспекта по история на класическата българска литература.

На второ място книгата ограничава периметъра на своя обект между края на XIX век и средата на XX век.

На трето място “Неканоничната българска литература” няма амбициите да внася яснота в иначе доста размития проблемен кръг от въпроси “що е канон” или “що е класика”. Но пък има намерения да попълва онези празнини в познанието ни за българската литературна история, които канонът и класиката никак оголват, когато се вкарат в интерпретативни сюжети от типа “традиционнно и модерно”, “български образи на света”, “националноидентификационни проблеми – универсални мотиви”.

Правенето на корпуса *литературна история* неизбежно стига до рационализации, за да слободи представи за процеса (процесите), периодите и отношенията в тях. При това рационализациите, имащи най-вече периодизационен характер, градят точно исторически корпуса на литературата, т. е. в перспективата на големите факти, ставащи в историята на нацията. Литературата се употребява като дублираща и пре-

разказваща историята. По-точно – създаваща образите на исторически събития. И с това сякаш ги потвърждаваше, че са се случили като събития с национална значимост.

Това води до сдвояване между исторически наратив и литературноисторически сюжети. Мисленето на едното (литературата) през другото (историята) задължава интерпретатора да потърси опорни автори и творби, за да онагледи това, което се случва в историята. „Епопея на забравените“, „Под игото“, „Бай Ганю“, „До Чикаго и назад“, „Хайдушки песни“, „Гераците“, „Земляци“, „Един убит“, „Септември“, „Хоро“, „Снаха“, „Двубой“ се превръщаха от оперативната критика и литературноисторическите съчинения в удобни текстове-представи за времето, в което са създавани, а авторите – във верни концептуализатори на различни исторически хоризонти от събития. Литературата всъщност (въпреки че се чуваха и резки несъгласия) винаги се нареждаше до или след историята. Най-често „след“ няя. Ето защо творби, подобни на цитираните, се нарочваха, че създават представи за това, което се случва в историята.

Под знаменателя на оправданието, че литературата е все пак социална дейност, художествените текстове търсят принудата на заметнатата върху тях предпоставена идея – литературата създава естетически концепти за действителност. Щом е така, тогава едни творби имат способността да носят в цялост тежестта на тази концептуална роля. Подобни презумпции раждат и големите намерения да се въведе йерархичен ред – творби, които имат концептуални качества да откриват и потвърждават връзките на художеството с действителността, веднага влизат в позицията на „сериозни“. Това пък им създава начална ско-

рост и патос, които да им осигурят място върху монумента на класичността.

В този смисъл е обяснимо защо през 20-те години на XX век отново се активира проблемът за Националното, въпреки многократното до този момент търсене на кумири в различни модернистични европейски почерци. Проблемът за Националното става мотив за литературата, но при “пълна еманципация от традицията” [Арнаудов 1922]. За Михаил Арнаудов канон и класика се заместват като понятия, защото под тях са “*принципи, правила, ръководни идеи*”, които по силата на това, че са “*принципи*”, извлечени от художествени текстове, могат да бъдат и “*ценности*” [пак там]. Знайно е и мнението на Васил Пундев – че “*канон в съзнанието на българския четец няма*” [1922]. Причината е в оценявания характер на канона, а при всяка оценка има и субективизъм, пък и на всичкото отгоре в българската литература нещата се разvиват по-скоро “хаотично”, според Пундев. И ако граденето на канон има за цел справяне с хаоса, то субективизъмът на този градеж може да създаде неправилни оценки.

В. Пундев отказва да сподели импулсите за правене на канон, защото дълбоко в себе си усеща, че в 20-те години на XX век, когато се подхващат тези дебати, авангардистките радикални жестове по зачертаване на традициите в българската литература изпускат по презумпция представата за канонично и класическо. Казано иначе, канонът е градеж на колективно съзнание, “*колективна власт, вложена в индивидуална творба*” [Трендафилов 1998: 169]. Заради това този сборник с не-канонични автори няма да предпочита колективните представи, а ще опита да възпроизведе разнообразието – ще има пред очи автори, които

са по-скоро извън институционалното поле на традиционната представа за история на класиката, ще привлече особеностите на женското писане, на писането за деца, както и ще анализира процедурите в литературната периодика, която остава извън интереса към представителни списания и техните влияния върху литературния процес.

Съставянето на настоящия сборник не предизвика дискусии сред нас, а по-скоро осъзнаване на недостатъчността в едно книжно тяло да се представи идеята ни. А тя беше мотивирана от желание да се постави литературният процес в България между 1880 и 1940 г. на единна плоскост. Редом до имената на признати автори и текстове да се очертаят имена на автори и текстове, които по принцип изключват от процеса на литературата ни, когато създаваме сюжети от типа – литературни периоди, персонализъм в литературата ни, полемични кръгове и т. н. Досега тези сюжети се водеха от идеите за величината на автора – колкото безспорен беше приносът на автора за създаването на подобни сюжети, толкова без проблемно беше и мястото му в клуба на класиката.

В тази заедност на каноничните автори се наблюдават огромни процесуални празнини. Защото за съзряването на новобългарския разказ приносът не е само на Вазов, а и на Михалаки Георгиев. За развитието на интимната лирика от началото на XX век определен дял имат и Мара Белчева, и Екатерина Ненчева.

Темата за трите драматични войни от началото на века някак редукционистки се интерпретираше през оптиката на текстове на Вазов,

Дебелянов и Йовков, а прозата на Л. Стоянов, въпреки “закъснението” ѝ, се добавяше като нюанс.

В системата на българския предвоенен и следвоенен символизъм отредено място имаха “класическите” артикулации на неоромантизма (с право или без право този неоромантически етикет на символизма у нас си стои и до днес) на Траянов и Лилиев, а ролята на Трифон Кунев и Людмил Стоянов поради липсата на сериозно внимание към тях по принцип се йерархизира като второстепенна.

За процесуалния път на селската тема в 20-30-те години няма как да се игнорира ролята и мястото на Илия Волен; нито е оправдано да изключваме от реда на създателите на градската тема в разказа та-къв автор като Константин Константинов.

По силата на каноничната центростремителна енергия да се създават опорни пунктове, около да се завърта литературнисторическият сюжет, се издигаха и издания с критически и литературни амбиции. Но как да се обясни, че литературните вкусове особено от началото на ХХ век нататък не се формират само под влияние на “Мисъл”, на “Пламък”, “Златорог” или “Хиперион”. А това е и време, в което силен културосъздаващ натиск оказват и такива навременни списания като “Художник”, “Звено”, “Изкуство и критика”, например.

И това са само част от липсите, а “списъкът с отсъстващите” (както по друг повод говори Ал. Кьосев) е толкова внушителен, че възниква въпросът: ако Вазов, Ел. Пелин, Яворов, Д. Дебелянов или Йовков произвеждат най-важните и образцови визии на българския свят в литературата, то всички автори от т. нар. неканонична история на ли-

тературата са ни повече, ни по-малко епигони. А това едва ли е нормално да се мисли.

Авторите, които предвиждаме да включим в нашия проект, са много повече. Тук сме включили 16 текста, като 12 от тях имат за своя тема творчеството на даден автор, 1 текст е посветен на критик като В. Пундев и три са обзорните текстове върху водещи процеси или очертаващи се тенденции в българската литература от периода.

Предстои издаване на втори том, който трябва да включи обзori върху сп. „Художник“, както и критически текстове за Тр. Кунев, Л. Стоянов, Ламар, Чудомир, Ст. Чилингиров, Д. Подвързачов и др.

Осъзнаваме, че правенето дори на такъв сборник с “неканонични автори” е също субективно. И нашият подбор се подчини на пристрастия, но съдбата и изкушенията на филолога са обречени да бъдат белязани от пристрастия. Така се създават гледни точки, протичат вътрешни напрежения – те са не толкова и не само между авторите от първата и втората редица на литературата ни, но и между тези, които сме предпочели, и от друга страна имена и творби, които ще останат извън сборниците ни. Така например няма логично обяснение защо предвиждаме да включим К. Константинов, а изпускаме Константин Петканов; защо и какъв е критерият да се занимаваме с Тр. Кунев, а с творчеството на Григор Лютаков не. Или пък какви критерии отреждат място на Л. Стоянов в тези сборници, а изпускат Иван Хаджихристов. Критерий единствено е личното пристрастие, но дори и то не омаловажава приносите на авторите, които са извън нашето съдържание.

Всяка статия в сборника се отнася с нужната коректност към своя обект на изследване. Очерковият тип изложение доминира, макар

че не липсват и задълбочени интерпретации, търсене на междутекстови връзки с “класиците”, както и опит да се сглоби основа за диалог. Подходът към дадения автор няма за цел да поправя “грешки”, допуснати от литературната ни история, като преувеличава качествата на този автор. Но и не го сниязва.

И накрая искаме да изпреварим евентуални възражения от типа – със сборници като този не се ли създават отново канонизиращи рефлекси, които имат пред очи едни автори, но задължително изпускат други поради пристрастността на съставителството. Да, създават се. Но това пък отключва възможността да се породи повишен интерес към “изпуснатите” автори и творби. Именно в това виждаме смисъла на нашето усилие.

Текстовете в сборника написаха, както следва:

Албена Вачева – “Мара Белчева”, “Екатерина Ненчева”, “Магда Петканова”;

Антония Велкова-Гайдаржиева – “Сп. “Изкуство и критика”; “Критикът Васил Пунdev”

Роман Хаджикосев – “Борис Шивачев”, “Илия Волен”;

Стилиян Стоянов – “Константин Константинов”, “Владимир Полянов”;

Таня Стоянова – “Развитието на българската детска книга в периода между двете световни войни”, “Васил Ив. Стоянов”, “Веса Паспалеева”;

Цветан Ракътовски – Предговор, “Мемоарите и границите на литературата след Освобождението”, “Михалаки Георгиев”, “Петко Тодоров” и “Славчо Красински”.

МЕМОАРИТЕ И ГРАНИЦИТЕ НА ЛИТЕРАТУРАТА СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Принципи на масовото четиво и проблеми на рецепцията

След 1878 г. започват да излизат записки и спомени по “най-драматичните години” от българската история. Всички те са единни, че националната драма разтърсва целия период между 1873-1878 г.: смъртта на Левски, масовите екзекуции и заточения в 1873 г., динамичното комитетско време от 1874-1876, както и Старозагорското и Априлското въстания и последвалата ги Освободителна война са онази изключителна концентрация на събития, развързала “драмата на Балканския полуостров”, както би се изразил Ботев. Това е драма, която преобъръща времето, а записките и мемоаристичните книги захващат особената роля да превърнат събитията в разказ, т. е. в история. Очевидците и свидетелите изживяват събитията, но, едва след като ги разкажат, ще им дадат смисъла на история. След средата на XX в. Ханс Гадамер и Робин Колингууд, Дейвид Лоунтъл, Ърнест Гелнър и Дейвид Хол ясно ще подчертаят, че събитията стават история едва когато (след като) се разкажат.

Разказите “по историята” принципно идват след онази граница между времената, която сме свикнали да определяме като граница между традиционно и модерно общество. В българския културен контекст след началото на 80-те г. на XIX в. тези разкази не вървят в единна историософска следа. От друга страна, някои от тях следват тенденциозно стъпките на романа. Независимо от това как разказват, записките и спомените са същинските текстове, които следват вече формиращите се европейски принципи за четиво с масов характер. Изследванията върху прозата през Българското възраждане досега някак неориентирано формираха твърденията, че краят на 60-те г. на XIX век е времето на поява на масово четиво. С всичките уговорки, че “масово четиво” не е “масова литература”, трябва да кажа, че твърденията не се съобразяваха с азбучни положения като: масовата литература е функция на масовата култура; тя е сама по себе си институция, която е неделима част от добре организираната потребителска структура (освен читателя, в нея важен дял заемат издателската политика, тиражирането, изборът на автор, доминацията на пазара);